OIKEUSVALTIO KESKUS | HELSINGIN YLIOPISTO

Lausunto
22.9.2023

Oikeusvaltiokeskuksen lausunto lakivaliokunnalle

Oikeusvaltiokeskus kiittää lakivaliokuntaa mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston selvityksestä ja jatkokirjelmistä:

- E 17/2019 vp Valtioneuvoston selvitys: Euroopan komission tiedonanto: Oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen lujittaminen unionissa – tilannekatsaus ja mahdolliset jatkotoimet täydentävä jatkokirjelmä
- EJ 3/2023 vp

Oikeusvaltiokeskus

Oikeusvaltiokeskus toimii Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan yhteydessä. Ulkoministeriö ja Helsingin yliopisto ovat perustaneet Oikeusvaltiokeskuksen yhteistyösopimuksella 8.3.2021, ja keskus aloitti operatiivisen toiminnan keväällä 2022. Keskuksen toimintaa rahoitetaan ulkoministeriön kehitysyhteistyövaroin.

Oikeusvaltiokeskukselle on sopimuksessa annettu tehtäväksi:

1. Edistää oikeusvaltioperiaatteen noudattamista mm. järjestämällä oikeusvaltion vahvistamiseen, lainsäädäntötyöhön ja oikeusvaltioinstituutioiden toimintakyvyn vahvistamiseen tähtäävää neuvontaa, koulutusta, arviointia sekä muuta tarpeellista tukea.
2. Kokoaa yhteen suomalaisen yhteiskunnan oikeusvaltioalan osaajia ja asiantuntijoita eri instituutioista ja yliopistoista sekä tukee heidän verkostoitumistaan.
3. Kokoaa tietoa ja päivittää tietoja ennestään Suomessa harjoitetusta kansainvälisestä oikeusvaltioyhteistyöstä.
4. Osana oikeusvaltiotukea tuottaa tarvittavia, aihealuetta koskevia julkaisuja sekä edistää ja vahvistaa oikeusvaltiokysymyksiin liittyvää tutkimusta ja opetusta sekä yleistä tietoisuutta kansallisesti ja kansainvälisesti.
5. Osallistuu Suomen kansainvälistä oikeusvaltioyhteistyötä koskevien linjausten valmisteluun ja päivittämiseen tarjoamalla asiantuntemusta.
6. Huolehtii Oikeusvaltiokeskuksen toimintaa koskevasta viestinnästä.
7. Järjestää ja koordinoi muuta toimintaa sen mukaisesti kuin johtoryhmässä vuosittain sovitaan.

Oikeusvaltiokeskuksen käyttämä määritelmä oikeusvaltiosta

Oikeusvaltiolla tarkoitetaan yleisesti hallintoa, jossa kaikki, mukaan lukien valtio itse, ovat vastuullisia lain edessä. Oikeusvaltiokäsitys voidaan tiivistää seuraavasti:

1. laillisuus sekä läpinäkyvä ja vastuullinen lainsäädäntöprosessi
2. oikeusvarmuus
3. mielivaltaisuuden kielto

4. oikeussääntöjä soveltavat riippumattomat ja puolueettomat tuomioistuimet, myös hallinnollisissa ratkaisuissa
5. ihmisoikeuksien kunnioitus
6. syrjimättömyys ja tasa-arvo lainsäädännössä

Oikeusvaltion kehittämisellä tarkoitetaan erityisesti valtion ja muiden julkisen vallan piiriin kuuluvien toimijoiden toiminnan kehittämistä, joko laajempana kokonaisuutena tai yksittäisen oikeusvaltiosektorin kohdalla.

Oikeusvaltiokeskuksen toiminnan pääfokus koskee kehittyvien maiden oikeusvaltiokehitystä. EU:n komission vuoden 2023 oikeusvaltiokertomus liittyy kuitenkin toimintaamme etenkin kahdesta näkökulmasta: kaksoisstandardien vaarallisuuden ja oikeusvaltioperiaatteen eurooppalaisen sisällön ymmärtämisen kautta.

Yllä kuvastusta Oikeusvaltiokeskuksen tehtävästä ja oikeusvaltiomääritelmästä johtuen lausuntopyynnön ydinalue, EU:n sisäinen oikeusvaltiokehitys sekä Suomea koskevat havainnot, eivät kuulu toimintamme ydinalueisiin. Väärinkäsitysten välttämiseksi pidättäydymme näin lausumasta yksittäisten jäsenmaiden, mukaan lukien Suomen, oikeusvaltiokehityksestä.

Sen sijaan Oikeusvaltiokeskukselle annettujen tehtävien hoitamisen vuoksi on välttämätöntä seurata EU:n oikeusvaltiojuridiikkaa ja -politiikkaa niiltä osin kuin niillä on kytkös kehittyvien maiden oikeusvaltiokysymyksiin. Tämä kytkös on ilmeisin, kun puhutaan EU:n ulkoasioista ja laajentumispolitiikasta sekä oikeusvaltioperiaatteen määritelmästä eurooppalaisen lainsäädännön viitekehyksessä.

Oikeusvaltioperiaate on monella tapaa tärkeä EU:n ja sen jäsenmaiden ulkosuhdepolitiikassa. Oikeusvaltiokeskus on jäsenenä mm. komission Team Europe Democracy -verkostossa, jossa edellä mainittua yhteyttä kehitetään. Toiminnoissamme niin EU:n hakijamaissa Länsi-Balkanilla kuin mahdollisesti jatkossa myös Ukrainassa, meidän on tunnettava hyvin EU:n oikeusvaltiovaatimukset uusille jäsenmaille. Toiminnassamme Keski-Aasiassa, Afrikassa ja laajemmin globaalissa etelässä meidän on tunnettava EU:n ulkosuhdehallinnon eri oikeusvaltioinstrumentit.

Näistä näkökulmista on hyödyllistä, että olemme voineet olla lähellä EU:n oikeusvaltiokehitystä seuraavaa tutkimusta sekä Suomessa että laajemmin Euroopassa mm. Helsinki Rule of Law Forumin työn kautta. Forum on itsenäinen tieteellinen ryhmittymä, joka julkaisi elokuussa 2023 emeritusprofessori ja EU-tuomioistuimen tuomari Allan Rosasin, professori Juha Raition ja tutkija Pekka Pohjankosken toimittaman kirjan ”The Rule of Law’s Anatomy in the EU”.

Kirjassa on erinomainen professori Inge Govaeren kirjoittama kuvaus EU:n oikeusvaltioperiaatteen edistämisen muodoista EU:n ulkosuhteissa. Koska nyt valiokunnan käsittelyssä oleva asia ei koske EU:n ulkosuhteita, emme tässä yhteydessä nosta professori Govaeren tekstistä muita osioita kuin tärkeän huomion siitä, kuinka EU:n tulee olla oikeusvaltiopolitiikassaan mahdollisimman johdonmukainen ja pyrkiä välttämään kaksoisstandardeita.

Kaksoisstandardien välttäminen liittyy valiokunnan nyt käsittelemään EU:n oikeusvaltiokertomukseen ja Oikeusvaltiokeskuksen työhön sikäli, että on erittäin tärkeää, että Suomi pitää kiinni E-kirjelmissä näkyvästä sitoutumisestaan oikeusvaltiokysymysten johdonmukaiseen ja oikeudellisesti vankkaan linjaansa.

Oikeusvaltiokeskus seuraa aktiivisesti komisison vuotuista oikeusvaltiokertomusta, mutta meille vielä tärkeämpiä raportteja ovat Euroopan neuvoston Venetsian komission tuottamat raportit sekä World Justice Projectin (WJP) tuottama oikeusvaltioindeksi. Nämä antavat pohjaa arvioida mm. EU-hakijamaiden oikeusvaltiokehitystä suhteessa EU:n nykyisten jäsenmaiden kehitykseen.

OIKEUSVALTIO KESKUS | HELSINGIN YLIOPISTO

Lausunto
22.9.2023

Ero esimerkiksi heikoimmin suoriutuvien EU:n jäsenmaiden ja Ukrainan välillä ei ole WJP:n indeksissä kovin suuri.

Kaksoisstandardien syntyminen ja joidenkin jäsenvaltioiden oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen heikentymisen asteittainen hyväksyminen ovat vaarallisia sekä globaalin sääntöperustaisen järjestelmän että EU:n toiminnan kannalta. Kaksoisstandardien välttämisessä on kyse samoista asioista, joita valtioneuvosto nostaa kirjelmissään selkeästi esille: EU:n keskeisten toimintaperiaatteiden ja arvojen ytimestä, kansalaisten turvallisuudesta, rikollisuuden ja korruption torjunnasta, vapaudesta ja kestävästä taloudesta.

Lausunnon alussa on kuvattu keskuksemme oikeusvaltiomääritelmä, joka perustuu sekä EU:n piirissä käytettyyn määritelmään että EN:n Venetsia komission nk. Oikeusvaltion tarkistuslistaan. Komission oikeusvaltiokertomus pohjautuu samaan laajaan oikeusvaltiokäsitteeseen. On erikseen kiitettävä komissiota siitä, että kertomus nostaa selkeästi esiin korruption torjunnan, lehdistönvapauden ja kansalaisyhteiskunnan merkityksen osana raportointia.

Oikeusvaltiokeskus julkaisee strategiansa Oikeusvaltiopäivillä 26.10. Helsingin yliopiston päärakennuksessa. Lakivaliokunnan jäsenet tulevat saamaan päiville erillisen kutsun. Tässä yhteydessä on kuitenkin jo syytä mainita, että komission esiin nostamat teemat korruption torjunnasta, sananvapaudesta ja kansalaisyhtesikunnan vahvuudesta otetaan huomioon myös tulevassa strategiassamme.

Helsingissä 22.9.2023

Tuija Brax, johtaja
Oikeusvaltiokeskus
Helsingin yliopisto

tuija.brax@helsinki.fi
0294 123201